Kristel Tijssen
Erna Bod
Sylvia Mooy

Trots op je werk

Kinderen zelf leren

Veel scholen zijn bezig met het inrichten van hun onderwijs op zo'n manier dat iedere leerling zich maximaal kan ontwikkelen. Kernaspecten hierbij zijn het betrekken van de leerling bij het leerproces en het delen van de verantwoordelijkheid tussen leerkracht en leerling. Om dit te bereiken kunnen tal van strategieën ingezet worden. Eén van de strategieën is het structureel reflecteren met de leerlingen. Hoe geef je in de praktijk van alledag vorm aan reflecteren? Deze vraag stond centraal in het afstudeerproject van Kristel Tijssen voor de opleiding Industrieel Ontwerpen aan de TU Delft. Dit project heeft in samenwerking met Eduniek, de onderwijsbegeleidingsdienst uit de provincie Utrecht, geleid tot de ReflectieMeester, een instrument dat kinderen leert reflecteren.

Veel leerkrachten hechten waarde aan het ontwikkelen van een reflectieve houding van leerlingen. Een houding die steeds meer door de maatschappij vereist wordt. Wanneer gekeken wordt hoe gereflecteerd wordt op basisscholen, blijkt dat de reflectiegesprekken voornamelijk gedirigeerd worden door de leerkrachten. Zij nemen het initiatief voor de reflectie, die vaak plaatsvindt in een gesprek met de hele klas of met een individuele leerling. Op deze manier probeert de leerkracht een reflectieve houding te ontwikkelen bij kinderen. Waar leerkrachten dan vaak tegenaan lopen is dat leerlingen sociaal gewenste antwoorden gaan geven en niet echt nadenken over hun eigen werk. Ook merken leerkrachten dat kinderen van de leerkracht verwachten dat hij een oordeel uitspreekt of hen gericht feedback geeft. Om dit te veranderen, zal bereikt moeten worden dat de reflectie echt bij leerlingen zélf komt te liggen.

reflecteren

PERSOONLIJK PROCES

Reflecteren is een persoonlijk proces. Het gaat over je eigen werk en je eigen mening daarover. Naast zelf een mening te vormen over hun eigen werk, zullen leerlingen ook moeten leren deze mening te delen met anderen en daarover te discussiëren. Door het ontvangen van feedback, complimenten en kritiek van medeleerlingen en vervolgens hierover na te denken, krijgt het reflecteren meer diepgang.
Reflecteren geeft leerlingen inzicht in hun eigen manier van leren. Zij ontdekken bijvoorbeeld welke aanpak het beste bij hen past en waarom. Of ze krijgen inzicht in de reden van een probleem, bijvoorbeeld waarom zij niet geconcentreerd kunnen werken. Pas wanneer kinderen hun eigen invloed op het werken onder woorden kunnen brengen, krijgen ze inzicht op effectief werk- en leergedrag. Zo kan een leerling die 'geen zin' als reden geeft voor slordig werken, nadenken over hoe hij zichzelf kan motiveren. Een vaardigheid waar hij de rest van zijn leven iets aan heeft.

MODEL VOOR REFLECTEREN

Reflecteren blijft lastig voor leerlingen op de basisschool. Het is een metacognitieve vaardigheid die ze zullen moeten ontwikkelen. De leerkracht vervult hierbij een sleutelrol. Om een instrument te ontwikkelen dat een goede leerlijn biedt en waarmee leerlingen zelf kunnen reflecteren, is gestart met het onderzoeken hoe reflectie in het basisonderwijs eruit kan zien. Hierbij is gebruik gemaakt van onderstaand model van Bakermans.

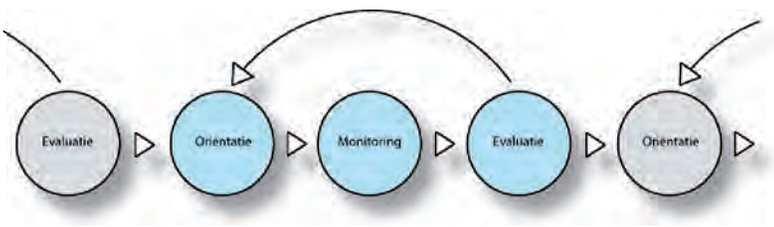

Bakermans, J. (1997), Zelfstandig leren, Amersfoort: CPS

Dit model onderscheidt drie fasen in reflecteren: voor, tijdens en na het werk. In de oriëntatiefase bereidt de leerling zich voor op het werk dat hij gaat maken. In de evaluatiefase kijkt hij terug op het werk. 'Hoe is het gegaan?' en 'Wat vond ik ervan?', zijn vragen die hij zich hierbij kan stellen. De monitoringfase, tijdens het werk, is nodig wanneer leerlingen een bepaald doel met bijbehorend plan hebben opgesteld voor een langere periode, bijvoorbeeld een week of een project. Tussendoor kijken leerlingen of ze op de goede weg zijn of dat het plan aangepast moet worden.

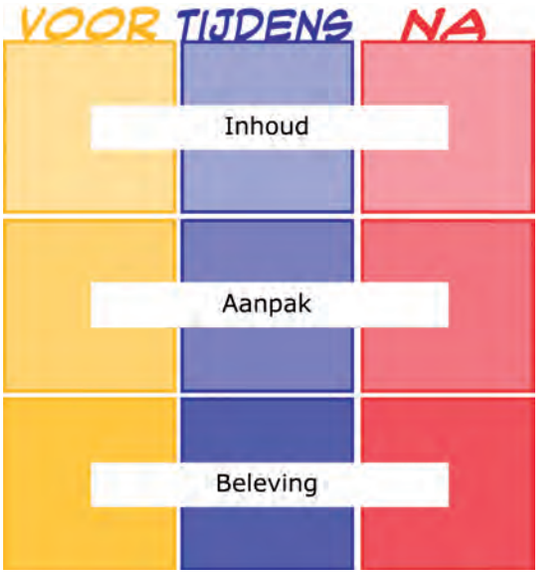

De opbouw van het instrument voor leerlingreflectie, de ReflectieMeester, is gebaseerd op dit model. In groep drie starten de leerlingen met structureel reflecteren op het eigen werk. Hierbij wordt begonnen met evaluatie. In groep drie en vier wordt direct na de taak teruggekeken op hoe het werk gedaan is. De kinderen leren te beschrijven wat ze gedaan hebben en wat ze ervan vinden. In groep vijf wordt de reflectie uitgebreid met oriënterende activiteiten. Deze zijn nog steeds gekoppeld aan een korte leertaak, bijvoorbeeld een rekenles. Vanaf groep zeven kunnen leerlingen een langere periode overzien. Doordat de oriëntatie- en evaluatiemomenten verder uit elkaar komen te liggen, ontstaat de noodzaak om ook tussendoor te kijken of je nog op de goede weg bent.

INHOUD REFLECTIE

Op drie momenten (voor, tijdens en na het werk) is het dus goed om even stil te staan bij je werk en er van een afstandje naar te kijken. Maar waar ga je dan precies naar kijken? Oftewel: wat is de inhoud van zo'n reflectiemoment? De inhoud bestaat uit drie hoofdonderdelen, namelijk de *inhoud*, de *aanpak* en de *beleving*. De leerling kan zijn werk op deze drie gebieden bekijken en beoordelen. Het combineren van deze drie gebieden met het model voor reflecteren levert de volgende matrix op, die centraal gestaan heeft bij de ontwikkeling van de ReflectieMeester.

(Advertentie)

DE REFLECTIEMEESTER

Vanuit bovenstaand theoretisch kader is een vertaalslag gemaakt naar een concreet hulpmiddel dat in de praktijk eenvoudig ingezet kan worden: de ReflectieMeester. Dit instrument bestaat uit drie onderdelen: vragenkaarten, opdrachtkaarten en een opbergsysteem.

Reflectie moet bij de leerling zélf komen te liggen

Vragenkaarten

De kern van de ReflectieMeester wordt gevormd door de vragenkaarten. De kaarten zorgen voor de inhoud van de reflectie. Ze bevatten een grote hoeveelheid verschillende vragen, gesorteerd naar deelgebied. Aan de hand van de vragen gaan leerlingen nadenken over hun eigen werk en het bijbehorende proces. De vragenkaarten worden hierbij gebruikt als ingang, als startpunt om het reflecteren te bewerkstelligen. De veelheid van vragen per deelgebied maakt dat kinderen steeds vanuit een andere invalshoek naar hun werk kijken. Hierdoor verbreden zij hun horizon en wordt het reflecteren rijker, veelzijdiger en diepgaander. Via de voorgestructureerde vragen komen de leerlingen tot nieuwe vragen die de reflectie verder brengen. In onderstaande tabel zijn een aantal voorbeeldvragen opgenomen.

Inhoud	Aanpak	Beleving
- Vertel hoe de opdracht eruit ziet.	- Vertel hoe jij van plan. was om het werk te maken.	- Verzin een tip om de volgende keer netter te werken.
- Waarom is het belangrijk om dit te oefenen?	- Vertel wat je maatje anders deed dan jij.	- Welke kleur past bij het werk?
- Wat vertel je je oma hierover?	- Waar kun je informatie vinden als je iets niet weet?	- Stel: je bent de juf of meester. Waarvoor geef je jezelf een compliment?

Opdrachtkaarten

Om variatie aan te brengen in werkvormen zijn er opdrachtkaarten opgenomen. Deze zijn gesorteerd naar vier verschillende interactieniveaus: alleen, in tweetallen, in viertallen of met de hele klas. Per interactieniveau zijn meerdere werkvormen opgenomen. Iedere werkvorm vraagt andere vaardigheden en kwaliteiten van leerlingen. Het gebruik van de opdrachtkaarten maakt het ook mogelijk om het reflecteren naar een hoger niveau te brengen. Wanneer leerlingen samen met klasgenoten reflecteren, zullen ze ontdekken dat er andere mogelijkheden zijn om werk aan te pakken. Zij reflecteren hierdoor mee met de klasgenoot en daarmee ook op andere aanpakken. Dit leidt tot nieuw gedrag bij de leerling.

Ook de leerkracht kan deelnemen aan reflectiegesprekken. In deze gesprekken kan de leerkracht nieuwe impulsen inbrengen. Hij kan ervoor kiezen om aan te schuiven bij een tweetal of team, maar hij kan ook uitgenodigd worden door een leerling. Door de leerlingen te laten zien hoe hij nadenkt over een bepaald proces of resultaat krijgen leerlingen nog meer input voor hun eigen reflectie. Belangrijk hierbij is dat de leerlingen en leerkracht als gelijkwaardig in het gesprek staan. De mening van de leerkracht is in een reflectiegesprek niet altijd bepalend of doorslaggevend. De leerkracht moet de ruimte bieden voor discussie. Het is de kunst om vanuit open vragen met het kind in gesprek te komen, zonder als leerkracht de eigen mening centraal te stellen. Het doel is het kind te laten nadenken. Dan ontstaan voor leerlingen waardevolle gesprekken.

Wanneer leerlingen op deze manier variëren in hun reflectie zal een diepgang ontstaan die vereist is om van sociaal wenselijke en geijkte antwoorden af te komen.

Het opbergsysteem

Het derde productonderdeel is het opbergsysteem. Het systeem wordt erbij geleverd om het gebruik voor leerlingen te vereenvoudigen. In het systeem komt de reflectiestructuur duidelijk naar voren. Leerlingen zullen zo gemakkelijker een keuze kunnen maken uit de verschillende mogelijkheden. Daarnaast zorgt het opbergsysteem ervoor dat de ReflectieMeester fysiek aanwezig is in de klas. Hierdoor zal het gemakkelijker een vast onderdeel van het onderwijs worden, dan wanneer het opgeborgen staat in een kast. Door regelmatig gebruik wordt het reflecteren een houding, die leidt tot nieuw gedrag.

ERVARINGEN

Vanaf oktober 2006 namen vier scholen deel aan een pilottraject, waarin de ReflectieMeester in de praktijk getoetst werd. De redenen om deel te nemen aan het traject lopen bij deze scholen uiteen:

Het Startblok in Achterveld is aan de slag gegaan met de ReflectieMeester om een invulling te geven aan de intrapersoonlijke intelligentie. Bij deze intelligentie staat het kijken en nadenken over jezelf centraal.

De Brug in Houten gebruikt de ReflectieMeester als hulpmiddel om kinderen meer verantwoordelijkheid te laten nemen voor hun eigen werk. De leerlingen gaan met de

Voorbeeld van een opdracht- en vragenkaart

ReflectieMeester eerst bij zichzelf te rade, bijvoorbeeld of het werk goed genoeg gemaakt is, voordat de mening van de leerkracht gevraagd wordt.

Ook bij *De Regenboog* in Nijkerk liepen de leerkrachten er tegenaan dat leerlingen soms onder hun verantwoordelijkheid vandaan probeerden te komen. Door met kinderen te reflecteren willen zij de motivatie van kinderen voor hun werk verbeteren.

Op de *Torenpleinschool* in Vleuten is het reflecteren gekoppeld aan het zelfstandig werken. Hierbij wordt van de leerlingen een bepaalde mate van zelfstandigheid verwacht zodat de leerkracht tijd heeft om bijvoorbeeld kinderen extra zorg te bieden. De ReflectieMeester helpt de leerlingen om taakgericht aan het werk te gaan.

RESULTATEN

Een eerste opbrengst voor leerkrachten is dat ze merken dat ze een aantal dingen niet meer hoeven te zeggen. De leerlingen ervaren en constateren zelf bijvoorbeeld wat er nog niet goed genoeg is gegaan. Hierdoor hoeft de leerkracht minder te sturen en te corrigeren op gedrag. De leerkracht hoeft alleen nog maar te vragen: 'En wat ga je er nu aan doen?'

Ook zien leerkrachten de leersfeer in de klas veranderen. Kinderen krijgen door het reflecteren meer zicht op de keuzes die ze kunnen maken, binnen de structuur van de school. Door deze zelfsturing hoeven leerkrachten minder sturing te geven. Dit zorgt voor een andere sfeer in de klas.

Voor de leerlingen betekent zelf reflecteren dat ze gemotiveerder en taakgerichter worden. Ze krijgen zicht op hun eigen aandeel in het werk, en zijn daardoor niet meer afhankelijk van het oordeel van de leerkracht. Wanneer het werk afgerond moet worden, bedenkt de leerling of hij tevreden is met zijn werk. Hij zoekt naar redenen waarom het gegaan is zoals het gegaan is. Hierdoor komt hij erachter dat hij bijvoorbeeld ook trots kan zijn wanneer hij een taak gemaakt heeft, waar hij eigenlijk helemaal geen zin in had. Of hij bedenkt zich bij een taak die hij heel moeilijk vindt, dat hij een vorige keer dat het moeilijk was, zijn vriend gevraagd heeft om hem te helpen. Misschien helpt dat deze keer ook. Door deze inzichten zal een leerling zichzelf steeds beter leren kennen en leren motiveren.

Meer informatie

Op basis van de enthousiaste reacties van de gebruikers heeft Eduniek ervoor gekozen de ReflectieMeester op te nemen in haar aanbod. De ReflectieMeester is voor het eerst gepresenteerd op de NOT, waar het ook genomineerd is voor de NOT-innovatieprijs 2007. Vanaf schooljaar 2007-2008 is de ReflectieMeester beschikbaar voor scholen. Meer informatie over de ReflectieMeester kunt u vinden op de website van Eduniek: www.eduniek.nl.
U kunt ook bellen met Erna Bod: 033 472 06 60.

Kristel Tijssen is leerkracht en werkte tot voor kort als onderwijsadviseur bij Eduniek. Erna Bod is senior onderwijsadviseur bij Eduniek en Sylvia Mooy is verbonden als medewerker aan de faculteit Industrieel Ontwerpen van TU Delft.

(Advertentie)

Nieuw van Malmberg!

Goed gedaan!

Het meest praktische programma voor SOCIAAL-EMOTIONELE ONTWIKKELING in het basisonderwijs

Brengt structuur aan in de sociaal-emotionele begeleiding van de kinderen in uw groep.

www.goedgedaan-malmberg.nl